

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת שמיני ויום השואה, תשס"ט
מספר 805

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

הגדרת קידוש השם בתקופת השואה

הנושא של קידוש שם ה' מצוי בפרשת שמיני בתיאור מות בני אהרן ותגובת משה ואהרן על מותם. הגמרא במסכת זבחים (קטו ע"ב) מתייחסת לעניין ואומרת: "וְיִקְדָּשׁ בְּקִבְדֵי (שמ' כט: מג), אל תקרי בכבודי אלא בכבודי, דבר זה אמר הקב"ה למשה ולא ידעו עד שמתו בני אהרן, כיון שמתו בני אהרן, אמר לו: אהרן אחי, לא מתו בניך אלא להקדיש שמו של הקב"ה... שתק וקבל שכר, שנאמר: 'וידום אהרן'. וכן ברוד הוא אומר: 'דום לה' וְהִתְחַלֵּל לוֹ" (תה' לז:ז), אע"פ שמפיל לך חללים חללים את שתוק".

נושא קידוש ה' והדרכים לקדש את שמו נדון הרבה ביחס לשואה. יש שני מצבים הלכתיים קיצוניים המנוגדים זה מזה במסקנתם ובדרישתם מן האדם: 'פיקוח נפש' ו'שעת השמד'. מצב של 'פיקוח נפש' דוחה את כל המצוות (מלבד שלוש עבירות: עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים), ובו צו השעה הוא שמירת החיים על פי הוראת התורה – "וחי בהם", וחז"ל דרשו: "ולא שימות בהם".¹ משמעות הוראה הלכתית זו היא שיהודי נצטווה על שמירת החיים גם במחיר ויתור על מצוות התורה ואיסוריה. המצב השני – 'שעת השמד', הוא שהאויב גוזר גזרות שמטרתן לעקור את דת ישראל, ואז יש להימנע מכל איסור עד למסירת נפש על קידוש השם. במצב כזה אסור לשנות אפילו בדבר שהוא מנהג בלבד ("אפילו ערקתא דמסנא" – אפילו שרוך הנעל).² ההכרעה אם ימי השואה היו 'שעת השמד' או 'פיקוח נפש' תלויה בשאלה מה הייתה מטרת המדיניות הנאצית, או כיצד העריכו אותה היהודים. אם מטרת הנאצים הייתה כיליון פיזי של העם היהודי, הרי ההגדרה ההלכתית היא 'פיקוח נפש'. אך אם מגמתם הייתה לקיים גם מאבק רוחני – לעקור גם את התורה והיהדות מן העולם, הרי מצד ההלכה זוהי 'שעת השמד'.

אין לכך תשובה חד-משמעית כוללת. הדיון בנושא ובהשלכותיו ההלכתיות והמעשיות לא חדל במהלך התקופה כולה, מאז שנות ה-30 ועד לשילוחים, ונמשך אפילו במחנות הריכוז. עם פרוץ המלחמה, כשהתבררה המדיניות ההרסנית הנאצית, התגברה התחושה שיעדם הוא לכלות פיזית את העם היהודי מנער ועד זקן והייתה לנחלת הכלל. לפיכך, ככל שהחמירו התנאים חשו היהודים, וכן הורו הרבנים, שיש לנהוג כמתחייב במצב של פיקוח נפש ולדחות מפניו את קיום המצוות כדי לשרוד.³ למשל, כך כתב לאחר השואה הרב א"י אונטרמן:⁴

וכן כל הגזרות האכזריות שגזרו עריצים פראיים במחנות הנאצים ימ"ש נגד בני ישראל ופגעו בעניני הדת דינם ככפיית אנס ולא כגזרת שמד, שהרי גם על המשומדים מזרע היהודים הכבידו אכפס בגזרות כאלה, וזה מוכיח כי כוונתם למלא תאוות רצח שלהם... ונפשם הטמאה שואפת לדם ולא תדע שבעה... ולכן הדין כמו בכל אנס דיעבור ואל יהרג.

ואולם מצב זה לא היה סטטי ולא היה שווה בכל מקום. ראשית, בגטאות לא היה היתר כללי וגורף משום פיקוח נפש, אלא בכל שלב ומצב נבדקו הדברים מחדש. שנית, גם כאשר הותרו ללא ספק איסורים מסוימים משום פיקוח נפש, כמו אכילת מזון לא כשר, לא פסקה אחיזתם של יהודים במצוות ובמנהגים, כיוון שלא דובר בהיתר גורף. יתר על כן, גם כאשר הותרו הדברים משום אונס, הקפידו לעשות אותם באופן שרוך בו איסור חמור פחות. לדוגמה, הרב י"מ אהרונסון הורה לסובבים אותו באושוויץ לאכול את הבשר הטרף בכמויות קטנות ובהפסקות באכילה כדי לצמצם את האיסור על פי התורה, וכן הורה גם לגבי חמץ בפסח, אף שללא ספק היו במצב של פיקוח נפש. שלישיית, היו מצבים שבהם יהודים לא נהגו לכאורה על פי הכלל "יעבור ואל יהרג". תופעות כאלו בולטות דווקא על רקע מחנות הריכוז. גם שם הוצרכו רבנים לעתים להשתמש בסמכותם ובדוגמה האישית שנתנו כדי לשכנע יהודים להתיר לעצמם איסורים שונים ולשמור בכל דרך על חייהם.⁵

¹ יומא פה ע"ב.

² סנהדרין עד ע"א-ע"ב.

³ א' פרבשטיין, **בסתר רעם, הלכה, הגות ומנהיגות בימי השואה**, ירושלים תשס"ב, עמ' 137-134.

⁴ בספרו שו"ת **שבט יהודה**, ירושלים תשמ"ד, שער א, עמ' מב.

⁵ פרבשטיין, שם עמ' 139-138.

בתקופת השואה אין מציאות של קידוש השם במונח המקובל, שבו יהודים נהרגים או נוטלים את נפשם במו ידיהם בשל אמונתם, שהרי בתקופה נוראה זו לא הועמדו יהודים בניסיון להציל את חייהם על ידי המרת דתם. לא ניתנה להם הבחירה בין חיים למוות, שכן הדבר הקובע בעיני המרצחים לא היה הדת אלא הגזע, ואפילו מתבוללים גמורים, מומרים לנצרות ובני נישואי תערובת נרדפו ונרצחו באותה אכזריות עצמה. ולא זו בלבד, אלא שרבים מן הנרצחים לא האמינו ביהדות וודאי שלא היו מקריבים את נפשם למענה. מצב זה תואר בחריפות במאמרו של משה כהנוביץ "ויכוח בכל נדרי":

יהודים, הגידו לי, מה היה אילו נתן היטלר ליהודים את הברירה שנתנו צוררי ישראל בכל הזמנים... והתקופות – להמיר את הדת או להישמד – האם יהודי דורנו הכופרים... היו עומדים במבחן, כמו שהתנסו הדורות הקודמים? ... הפעם מדובר לא בדת אלא 'בדם' ב'גזע'. כאן אין מקום להתחמקות... כולם פורעים את חוב הדמים... 'ישראל ערכים זה בזה', האם בתורת הגזע והדת אין אצבע אלוקים? האם זה רק מקרה?⁶

לא אחת נשאלה בגטאות השאלה: ההליכה למוות בידי הגרמנים – האם יש בה קידוש השם? והרי אין בכך בחירה חופשית.⁷ הרב י"מ אהרונסון מעיד ששאלה זו ניקרה במוחו ללא הרף גם על סף המשרפות: "עוד בהיותי בגיא צלמוות במחנות המוות אושוויץ ובוכנוואלד":

כל אותם מליונים קדושים שהומתו על ידי הנאצים במיתות משונות, האם מיתתם היא מיתת 'קידוש השם'? האם קיימו במותם את המצוה הנשגבה של 'ונקדשתי בתוך בני ישראל' שעל מקיימיה נאמר: 'אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן'...? השאלה היא, האם יהודי שהומת עבור היותו 'יהודי' – הינו 'מקדש השם' במיתתו... רובם ככולם של הנהרגים, מתו באין ברירה... לרוב המומתים לא היה יישוב הדעת או כוונה כל שהיא בשעה שהומתו, האם ניתן לקרוא למיתה כגון זו 'קידוש השם'?... לכאורה, הגמרות כולן ורבותינו הראשונים, אינם דנים אלא בגוי האונס לעבור על הדת, על דרך וכעין: 'מה לך יוצא ליסקל? על שמלתי את בני... על ששמרתי שבת... על שאכלתי מצה' (ויק"ר לב, א).⁸

דברים דומים כתב האדמו"ר מסלונים, רבי נח ברזובסקי: והנה ככל שפרשת ההשמדה והחורבן היא תעלומה ללא פתרון, ביותר תגדל התמיהה כאשר מתבוננים בענין מבעד לאספקלריא המאירה של קידוש השם. מצד אחד החזיון הגדול ביותר, שש מליון יהודים קדושים השיגו את המדרגה הנשגבה ליהרג על קדושת שמו ית', ועליהם נאמר "אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח" שאין מעלה כמעלתן, אך מאידך מעיק מאוד על כל לב חושב, אשר כך נסתבב מההשגחה העליונה, שלמעשה רובם של הנהרגים... לא זכו שהם יקריבו את עצמם על קדושת שמו, שהרי לא היתה להם ברירה... ולרובם לא הי' ישוב הדעת בשעה שנהרגו, ואיך ניתן לקרוא לזה קידוש השם?⁹

השאלה נידונה בכובד ראש עוד בהיותם בין חומות הגטו. במסה על קידוש השם שכתב הרב שמעון הוברבנד הוא מציין את ההגדרה שנפוצה בגטו כי "כבר פסק הרמב"ם: יהודי שנהרג, ואפילו לא משום שרצו להעבירו על דתו, ורק על שום שיהודי הוא, נקרא קדוש".¹⁰ כך מביא גם מ' לנסקי בשם ר' הלל צייטלין, מאנשי הרוח הידועים בגטו ורשה: "במקרה שיהודי נמצא הרוג בדרך, קדוש ייאמר לו, היות שבגלל יהדותו נהרג. כך פוסק הרמב"ם. לפי זה, עיקר הקדושה – היא המיתה עקב ההשתייכות ליהדות. יכול אפוא אדם מישראל להשיג את כתר הקדושה בלי שיועמד לפני נסיון".¹¹

במקורות אלו הובאה ההלכה בשם הרמב"ם, אף כי לא נמצא פסק הלכה כזה ברמב"ם.¹² אמירות ברוח זו הושמעו מפי רבנים כאשר יצאו ליהרג על קידוש השם. למשל, רבה של לנוביץ, הרב אהרלי רבין, דרש לפני בני קהילתו כאשר יצא עמם בדרך לבית העלמין, כשהוא לבוש 'קיטל':

אחים יקרים, אנו עוברים עתה אל מלכות שמים... אחרי הסבל הרב ויסורי הגיהנום שסבלנו עלי אדמות, מובטח לכם כי תגיעו אל גן עדן פנימה... לכן אל תדאגו. לכו בשמחה לקראת גורלכם. אשריכם, אשרינו, שזכינו למות כיהודים, מוות כזה נחשב כמוות על קידוש השם, כי כל פשעינו בכך שאנו יהודים.¹³ וכך עולה גם מדבריו של הרב אלחנן וסרמן הי"ד לפני הוצאתו להורג:

⁶ עיתון דבר, ערב יום כיפור, תשי"ד.

⁷ מ' דבורצ'צקי, "העמידה בחיי יום יום בגטאות ובמחנות", בתוך: 'גוטמן ול' רוטקירכן (עורכים), שואת יהודי אירופה, ירושלים תשל"ט, עמ' 279.

⁸ הרב יהושע משה אהרונסון, **עלי מרורות**, בני ברק תשנ"ו, עמ' 305.

⁹ הרב נח ברזובסקי, **קונטרס ההרוגה עליך**, אסופת מאמרים על השמדת יהדות אירופה בשנות השואה ת"ש-תש"ה וענייני גלות וגאולה, ירושלים תשמ"ח, עמ' 25-26.

¹⁰ הרב ש' הוברבנד, **קידוש השם**, תל אביב תשכ"ט, עמ' 23.

¹¹ מ' לנסקי, **חיי היהודים בגטו ורשה**, ירושלים תשכ"א, עמ' 209.

¹² כפי הנראה הם הקישו את הרוגי השואה להרוגי מלכות, שעליהם נאמר במסכת סנהדרין מז ע"א שהרוגי מלכות יש להם כפרה, אף על פי שהיו רשעים, שנאמר: "מזמור לאסף להים באו גוים בנחלתך טמאו את-היכל קדשך וגו' ננתנו את-נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים בשר חסידך לחיתו-אָרץ" (תה' עט: ב), חסידך הם חסידך ממש, ועבדיך הם אלה שנתחייבו מיתה, אלא כיוון שנהרגו נקראו עבדיך. וראו הרמב"ם בהלכות אבל פ"א ה"ט ו"לחם משנה" על הרמב"ם שם. החתם סופר (בשו"ת חתם סופר, י"ד, סי' שלג), מכנה יהודי שנהרג על ידי גוי בכינוי 'קדוש', על פי הפסוק הנ"ל בתהלים, ואילו הרב י"מ אהרונסון (עלי מרורות, עמ' 306) מצא מקור הלכתי בנוסח דברי השל"ה, המוציא מכלל מקדשי השם יהודים שעונו כדי שיוודו באשמה מסוימת. וראו: הרב י' שוורץ והרב י' גולדשטיין, **השואה**, לקט דברים בנושא חורבן יהדות אירופה ת"ש-תש"ה מתוך אספקלריה של תורה, ירושלים תשמ"ה, עמ' 198; פרבשטיין, שם עמ' 400, הערה 19.

¹³ **ספר זכרון לנוביץ**, תל אביב 1970, עמ' 99; פרבשטיין, שם עמ' 400.

עלינו לזכור, שבאמת נהיה מקדשי השם. נלך בראש זקוף, ולא תעלה חלילה מחשבה פסולה, שהיא בבחינת פיגול, הפוסל את הקרבן. אנו מקיימים עתה את המצווה הגדולה של קידוש השם. האש תשרוף את גופנו וזה יתקן מחדש את עם ישראל.¹⁴ ועוד נמסר בשמו שהורה לברך בשם ובמלכות "לקדש שמו ברבים" כנוסח השל"ה.¹⁵ אף קהל יהודי הגטאות והמחנות ראה באחיהם המובלים למוות 'קדושים' שהלכו על קידוש ה'. התואר 'מקדשי השם' שבו הוכתרו הרוגי השואה מופיע לרוב בכל ספר 'זיכור', בספרות המסורתית ובספרות ההנצחה. כך הם נחקקו גם בסידורי התפילה והקנינות – "במעלות קדושים וטהורים".¹⁶

הגדרה זו, שאינה תולה את מעשה קידוש השם במעשיו ובבחירתו החופשית של עם ישראל נפוצה אף כיום, בשונה מההגדרה המקורית המתייחסת לפן הדתי של ההריגה. אפשר לומר ששתי בחינות יש בעצם בחירתו וייחודו של עם ישראל כסגולה מכל העמים: קדושה אחת גלויה – קיום תורה ומצוות בפועל, וקדושה נוספת, נסתרת, הטבועה בעם ישראל מעצם יצירתו ואינה תלויה כלל בבחירתו ובמעשיו. כיוון שבחירת עם ישראל נועדה לקדש שם שמים בעולם, בבחינת "עם-זו יצרת לי תהלתִי יִסְפְּרוּ" (מג: כא), ברור שאף קידוש השם שני פנים לו – גלוי ונסתר. יש קידוש השם של מסירות נפש גלויה על קיום התורה ומצוותיה, אך יש גם קידוש השם על ידי עצם ייחודו של יהודי כיהודי.¹⁷ כיוון שהנאצים ביקשו להכחיד את ישראל מן העולם, גם במאבק על עצם החיים היה משום קידוש השם, ויש לכלול בין הקדושים לא רק את הנרצחים אלא גם את הניצולים שהצליחו לקיים את החיים בכל התנאים.¹⁸ דברים דומים כתב אף ק' צטניק: "עכשיו למות – לא גבורה היא. גבורה שבגבורות היא עכשיו – לחיות".¹⁹ התנהגות זו קיבלה את ביטוייה הקולע בסמט 'קידוש החיים' של הרב יצחק ניסנבוים, דרשן ונואם מעולה, הוגה דעות וסופר, ממנהיגי תנועת ה'מזרחי', שנספה בגטו ורשה בשנת תש"ג.²⁰

הדברים אמורים בייחוד בגטאות שבבהם נערכו פעילויות שונות כדי "להוסיף ולחיות".²¹ נבנו בונקרים במרתפים ובעליות גג; ערי מחתרת הוקמו מתחת לאדמה ובהן התחבאו בזמן הסלקציות; צופים ושומרים אספו מידע יום ולילה והפיצו אותו בשעת סכנה; מזון הוברח לגטאות ולמחנות כדי להתגבר על הרעב; ארגונים של עזרה הדדית הוקמו בהם כדי לעזור לילדים, לזקנים ולתשושי כוח, ונעשו נסיונות רבים לחצות גבולות, להימלט לשווייץ, לספרד ולארצות אחרות. ככל שהתעצמו הרדיפות, כן נתחזק יצר החיים, כדברי הרב ד"ר דוד כהנא ביומן גטו לבוב: הכל, הכל, מזקן ועד נער, נתפשו למחשבה אחת בלבד: לחיות... רצון החיים שלנו טבעי היה... כך נרדף הצבי, כשלהקת זאבים רעבים מכתרת אותו עד טיפת דמו האחרונה, כל עוד אין רגליו מכזיבות.²² יצר הקיום הטבעי, הלוחש בכל יצור נברא ומתלקח בעצמה רבה בשעה שחייו תלויים לו מנגד, נהפך לקידוש החיים שמצא את ביטוייו השונים בקרב המוני היהודים בגטאות ובמחנות בכל מקום.²³

ד"ר יחזקאל ליכטנשטיין
המחלקה לתלמוד

בעקבות המאמר "הגדרת קידוש השם בתקופת השואה"

(פרשת שמני תשס"ט, מס' 805)

מאמרו של ד"ר ליכטנשטיין דן בשאלה אם יהודי שנהרג בגלל היותו יהודי בלי שניתנה לו הבחירה להמיר את דתו, מקיים במותו את מצוות קידוש השם. במאמר מובאים מקורות שבהם תלמידי חכמים ורבנים ראו בהרוגי השואה קדושים. אולם לא הובא המקור ההלכתי לקביעה זו.²⁴ השאלה שנדונה במאמר נכונה גם להרוגי פיגועים בארץ ישראל הנהרגים על היותם יהודים בארץ ישראל. האם מעמדם ההלכתי הוא של מקדשי השם, שהרי לא ניתנה להם בחירה ואפשרות להוכיח את קידוש השם במותם?

¹⁴ א' אושרי, **חורבן ליטע**, ניו יורק תשי"ב, עמ' 49; ר' אלחנן בונס וסרמן, **בהקדמה לקובץ שיעורים**, גבעתיים תשי"ט, חלק א (הדברים מובאים גם שם בשם הרב אושרי); א' פרבשטיין, שם עמ' 406; א' פוקס, **השואה במקורות רבניים (ש"ו ודרשות)**, ירושלים תשנ"ה, עמ' 236-237.

¹⁵ הרב א' אושרי, **שו"ת ממעמקים**, ניו יורק תשכ"ג, חלק ב, שאלה ד.

¹⁶ דבורז'צקי, שם עמ' 280-279; פרבשטיין, שם עמ' 395.

¹⁷ הרב י' שוורץ והרב י' גולדשטיין, **השואה**, עמ' 199.

¹⁸ כפי שהתבטאה ציפורה בירמן, חברת תנועת 'דרור': "להישאר בחיים – זו תעודתנו". ראו: מרדכי טננבוים, **דפים מן הדליקה**, פרקי יומן, מכתבים ורשימות, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תש"ח, עמ' 100.

¹⁹ ק' צטניק, **השעון אשר מעל הראש**, תל אביב תשמ"ט, עמ' 29.

²⁰ נתן עק, **התועים בדרכי המוות, הווי והגות בימי הכיליון**, ירושלים תש"ך, עמ' 37; הנ"ל, **על קידוש השם וקידוש החיים**, ילקוט מורשת (תשל"ט), עמ' 201-204, 244.

²¹ דבורז'צקי, שם עמ' 281; א' ברקוביץ, **עמו אנוכי בצרה, קידוש החיים בגטאות ובמחנות ההשמדה**, ירושלים תשמ"ח, עמ' 90-89.

²² בנוסח הראשון של יומן גטו לבוב משנת 1950. ראו: מ' פייקאז', **ספרות העדות על השואה כמקור היסטורי ושלוש תגובות חסידיות בארצות השואה**, ירושלים תשס"ג, עמ' 64-63.

²³ שאול אש, "קידוש החיים בתוך החורבן – על הגדרתה של תקופת השואה", בתוך: **שואת יהודי אירופה**, (הערה 7 לעיל) עמ' 263-268; ישראל בן יהודה, **פירוש חדש למושג קידוש ה'**, פנים אל פנים, מס' 361-362, עמ' 21-20; הרב ד"ר דוד כהנא, **יומן גטו לבוב**, ירושלים תשל"ח, עמ' 99 ועוד.

²⁴ המקור שהביא הרב ליכטנשטיין (שם הערה 12) מדברי הגמ' סנהדרין מז ע"א אין בו ראייה שהם מקדשי השם, אלא שרשע שנהרג על דבר היותו יהודי יש לו כפרה, אבל אנו דנים בשאלה החיובית מנין שהנהרג הוא מקדש השם.

א. המקור לקידוש השם

הרמב"ם²⁵ בהביאו את המצווה של קידוש השם כתב:

והמצווה התשיעית היא שצונו לקדש השם והוא אמרו (ויק' כב:לב) "ונקדשתי בתוך בני ישראל". ועניין זאת המצווה אשר אנחנו מצווים לפרסם האמונה הזאת האמתית בעולם ושלא נפחד בהיזק שום מזיק. ואע"פ שבא עלינו מכריח גובר יבקש ממנו לכפור בו יתעלה לא נשמע ממנו אבל נמסור עצמנו למיתה ולא נתעהו לחשוב שכפרנו ואע"פ שלבנו מאמין בו יתעלה. וזאת היא מצות קדוש השם המצווים בה בני ישראל בכללם, רוצה לומר מסירת נפשנו למות ביד האונס על אהבתו ית' ואמונת יחודו. כמו שעשו חנניה מישאל ועזריה (דניאל ג) בזמן נבוכדנצר הרשע כשגזר להשתחוות לצלם והשתחוו כל העמים וישראל בכלל ולא היה שם מקדש שם שמים והייתה בזה חרפה גדולה על ישראל שנעדרה המצווה הזאת מכולם, ולא היה שם מקיים אותה אבל פחדו הכול, ולא נצטוותה מצווה זו אלא למעמד הגדול ההוא שפחד ממנו העולם כלו והיה בו ראוי שיפורסם הייחוד ויגלה ברבים בעת ההיא. ויעד השם על ידי ישעיה (כט) שלא תשלם חרפת ישראל בעדות ההיא ושייראו בהם ילדים בעת ההיא הקשה לא יפחידם המוות וימסרו נפשם ויפרסמו ויחזקו האמונה ויקדשו את השם ברבים כמו שצונו יתעלה על ידי משה רבנו. והוא אמרו לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו כי בראותו ילדיו מעשה ידי בקרבו יקדישו שמי וגומר.

ולשון ספרא: (אמור ספ"ט) "על מנת כך הוצאתי אתכם מארץ מצרים על מנת שתקדשו שמי ברבים".

הרמב"ם הביא תחילה את הדינים של קידוש השם ואיסור חילולו כפי שחז"ל דרשו, שעל אדם למסור את עצמו למיתה, ולמד זאת מדברי הפסוק "ונקדשתי בתוך בני ישראל". אולם בסוף המצווה הוסיף הרמב"ם את לשון הספרא, ויש להבין מה הוסיף הרמב"ם בדבריו אלו. מה החשיבות שראה בהבאת דברי הספרא עד שגם באיגרת "קידוש השם" כתב²⁶:

וכמו שחילול השם הוא עוון גדול – כך קידוש השם היא מצווה גדולה, וגומלין לו הרבה מאד, וכל איש מישראל חייב בקדושת השם כמו שאמרו בספרא "אֲנִי ה' אֶל־לְהִיכֶם אֲשֶׁר-הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" (ויק' יט:לו) – על מנת כך הוצאתי אתכם שתקדשו את שמי ברבים.

אפשר ללמוד מדברי הרמב"ם שהתנה הקב"ה עם ישראל תנאי שיקדשו את שמו, אלא שבאיגרתו הוסיף ואמר שזה המקור לכך, "וכל איש מישראל חייב בקדושת השם". ונשאלת השאלה: מה משמעות התוספת?

ב. שני סוגי קידוש השם

נראה שיש להסביר את דברי התורה ודרשות חז"ל בהלכה זו. התורה אומרת (ויק' כב:לב-לג):

וְלֹא תַחֲלֹלוּ אֶת-שֵׁם קְדוֹשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' מְקַדְּשְׁכֶם. הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְהִיּוֹת לְכֶם לֹא-לֵהִימ אֲנִי ה'.

בספרא דרשו את הפסוק "המוציא אתכם מארץ מצרים":

המוציא אתכם מארץ מצרים, על תניי (תנאי) הוצאתי אתכם מארץ מצרים, על תניי (תנאי) שתמסרו עצמיכם לקדש את שמי, להיות לכם לא-להים – על כרחכם, אני ה' – אני נאמן לשלם שכר.

יש לנו שני פסוקים על קידוש השם. הפסוק הראשון – "וְלֹא תַחֲלֹלוּ אֶת-שֵׁם קְדוֹשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", עוסק בקידוש השם שיש כנגדו גם חילול השם. הפסוק השני – "הַמוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם", לא הוזכר בו חילול השם אלא יציאת מצרים, ובכל זאת הוא שייך לקידוש השם. משום כך דרשו חז"ל שיציאת מצרים הייתה "על כורחכם", על מנת שתקדשו את ה' בהיותי לכם לאלוקים. הפסוק הזה מלמד אותנו קידוש השם מיוחד שאינו נובע מכפייה לעבור על אחת משלוש המצוות שיש בהן חילול השם, וכנגד זה אנו מחויבים לקדש את השם, אלא כאן יש קידוש השם של כל יהודי שאומר 'הקב"ה הוא אלוקי ואני בנו'. קידוש השם מהסוג השני אינו נובע מבחירה אם לעבור עברה או לא, אלא פסוק זה מלמדנו שאף אם נהרג אדם על כורחו מפני שהוא יהודי, הרי כאילו הכריזו שה' אלוקיו, ובוזה קיים מצוות קידוש השם.

הרמב"ם בהביאו בסוף דבריו את הספרא מלמד על מצוות קידוש השם מהסוג השני. ברור שקידוש השם הראשון אפשר לצוות עליו, ויש אפשרות שאדם יידרש לו, ואילו בקידוש השם השני, שהוא על כורחו של היהודי, אין אפשרות לפרט בו מצוות ודרכי קיום, אולם שכר מצווה יש בו, ומעלתו גדולה עד מאוד. בקידוש השם מהסוג השני, הנובע מהיות הקב"ה לנו לאלוקים, אין צורך שהיהודי יאמר 'הנני מקיים את המצווה', אלא די שגוי הרג את היהודי בשל היותו יהודי, ובוזה יש כבר הכרזה של "להיות לכם לא-להים".

ג. מלחמת קידוש השם

על פי יסוד זה אנו יכולים להבין את דברי הרמב"ם בעניין היוצא למלחמה²⁷:

ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה וידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונו מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה, וכל המתחיל לחשוב ולהרהר במלחמה ומבהיל עצמו עובר בלא תעשה, שנאמר

²⁵ ספר המצוות מ"ע ט.

²⁶ מהדורת שיל"ת עמ' נ.

²⁷ הל' מלכים פ"ז הט"ו.

"אל-יִרְךָ לְבַבְכֶם אֶל-תִּירָאוֹ וְאֶל-תַּחֲפֹזוֹ וְאֶל-תַּעֲרִצוֹ מִפְּנֵיהֶם" (דב' כ:ג), ולא עוד אלא שכל דמי ישראל תלויין בצוארו, ואם לא נצח ולא עשה מלחמה בכל לבו ובכל נפשו, הרי זה כמי ששפך דמי הכל, שנאמר "וְלֹא יִמָּס אֶת-לִבָּב אֶחָיו כְּלָבּוֹ" (דב' כ:ח), והרי מפורש בקבלה "ארור עושה מלאכת ה' רמיה" וארור מונע חרבו מדם, וכל הנלחם בכל לבו בלא פחד ותהיה כוונתו לקדש את השם בלבד, מובטח לו שלא ימצא נזק ולא תגיעהו רעה, ויבנה לו בית נכון בישראל ויזכה לו ולבניו עד עולם ויזכה לחיי העולם הבא, שנאמר "כִּי עָשָׂה-יַעֲשֶׂה ה' לְאֲדֹנָי בַּיַּת נְאֻמָּן כִּי-מִלְחָמוֹת ה' אֲדֹנָי נִלְחָם וְרָעָה לֹא-תִמָּצֵא בָּךְ" וגו' "וְהִיְתָה נֶפֶשׁ אֲדֹנָי צְרוּרָה בְּצִרּוֹר הַחַיִּים אֶת ה' אֶל-לֵהֲיָךְ" (שמו"א כה:כח-כט).

הרמב"ם מחייב אותנו להילחם בלא פחד, ותהא כוונת הלוחם לקדש את השם בלבד, ונשאלת השאלה: מה קידוש השם שייך למלחמה, הלוא אין כאן כפייה על מעשה המצוות, וממילא לא שייך לקשור זאת לקידוש השם? אלא שלפי ההסבר שהבאנו לעיל קידוש השם כולל את ההכרזה שיִדעו הכול שהקב"ה הוא מלכנו, ואנו נלחמים על שאנו יהודים, לכן יש בזה קידוש השם.

ד. סיכום

יש שני סוגי קידוש השם: א. קידוש השם לקיום מצוות ה', ואם אינו מוסר את נפשו יש חלילה צד של חילול השם; ב. קידוש השם שבו יהודי נהרג מפני שהוא יהודי, אף שלא ניתנה לו בחירה, אבל הריגתו היא המכריזה על שה' אלוֹקִינוּ, ועל כן הוא מוגדר מקדש השם. על פי הסבר זה מובן היטב שאפילו יהודי מומר אם נהרג על שהוא יהודי הוא קדוש ויש לו כפרה,²⁸ שהרי במותו היה קידוש השם.

הרב יהודה עמיחי
קריית ארבע

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע